

הקדמה

בשבח והודיה לה' יתברך הננו מוציאים לאור את סדרת הספרים תורה אור ולקוטי תורה המבואר, הכוללת נ"ד מאמרים של רבינו הזקן בעל התניא - מאמר לכל אחת ואחת מפרשיות השבוע, עם ביאור.

הספר "תורה אור" נדפס בפעם הראשונה בשנת תקצ"ז על ידי אדמו"ר הצמח צדק, נכד רבינו, ובו נכללו מאמרים על החומשים בראשית ושמות. הצמח צדק ליקט את הכתבים, ובחר מתוכם את המאמרים שכלל בספר. והעיד הצמח צדק על מאמרים אלו: "הרבה מהם שם רבינו ז"ל בעצמו עין עיונו עליהם והגיהם, והסכימה דעתו להביאם לבית הדפוס".

לאחר קצת יותר מעשור, בשנת תר"ח, הביא הצמח צדק לדפוס את הכרך השני, והוא נקרא "לקוטי תורה", ובו מאמרים על שלשת החומשים הנוותרים - ויקרא במדבר ודברים וכן על שיר השירים.

בשונה מתורה אור, שבו נדפסו בדרך כלל מאמרי רבינו כצורתם, הרי שבלקוטי תורה הוסיף הצמח צדק "הגהות" עליהם; בדרך כלל באו ההגהות בסוגריים, והן ציונים או הוספות, ויש הגהות שנכתבו בלי סוגריים, והן חלק בלתי נפרד ממבנה המאמר. כמו כן חילק הצמח צדק את המאמרים לפרקים, ובמקצתם אף הוסיף קיצורים.

הספרים תורה אור ולקוטי תורה נודעו כספרי היסוד של תורת חסידות חב"ד. החסידים שמו להם לחוק להגות בכל שבוע במאמרים שעל פרשת שבוע זה. בדורנו עורר רבות כ"ק אדמו"ר זי"ע על לימוד זה, והיה רגיל לקרוא למאמרים אלו "פרשת השבוע החסידית".

*

במכתבו על הדפסת התורה אור כותב הצמח צדק, שהמאמרים שבו הם "דברים כהוייתן כפי אשר יצאו מפורש מפה קדוש רבנו הגאון ז"ל נשמתו עדן", והם נרשמו על ידי השומעים סמוך לאמירתם מפי רבינו. רובם הם רשימותיו של רבי יהודה

לייב, אחיו של רבינו ובעל שו"ת "שארית יהודה", אך חלק חשוב מן המאמרים (בפרט אלה שבלקוטי תורה) הם מרשימות בני רבינו הזקן - רבי דובער (אדמו"ר האמצעי) ובנו הצעיר רבי משה, וכן מהצמח צדק ורבי פינחס רייזס משקלוב, תלמידו של רבינו.

ה"דברים כהוייתן" נאמרו על ידי רבינו בקיצור יחסית, ולכן הלומד במאמרים אלו מתקשה לעתים להבינם על בורים. במיוחד קשה תפיסת מהלך הענינים שנתפרשו במאמר, הבונה את הנושא המבואר נדבך על גבי נדבך.

זכה דורנו ובו נדפסה לראשונה מכתבי יד, בהוראת והכוונת כ"ק אדמו"ר זי"ע, סדרת "מאמרי אדמו"ר הזקן", אשר לצד מאמרים אחרים מרבינו כלולות בה גם "הנחות" נוספות (הנחות - רישום המאמר כפי שהונח בזכרון השומע) למאמרים שלפנינו בתורה אור ולקוטי תורה.

מעיון בהנחות הנוספות אנו רואים לפעמים, שבמקום שקיצר מניח המאמר שרשימתו נדפסה בתורה אור ולקוטי תורה - פירש יותר המניח השני, ובפרט אדמו"ר האמצעי, שהנחותיו ידועות באריכותן ובפירוטן. על ידי העיון בספרים אלה אפשר להבין יותר את כוונת הדברים שבתורה אור וליקוטי תורה. ובלשון כ"ק אדמו"ר זי"ע (בפתיחה להערותיו לספר "מאמרי אדמו"ר הזקן - הנחות הר"פ"): "אי אפשר לנוסחא אחרת בלי חידוש".

הביאור שבספרנו נכתב לאחר עיון בכל ההנחות שתחת ידינו מהמאמרים שבתורה אור ולקוטי תורה, וכן במאמרי אדמו"ר האמצעי המיוסדים עליהם (שנדפסו בעיקר בספריו "תורת חיים" ו"מאמרי אדמו"ר האמצעי"), בהוספות והגהות שב"אור התורה" לצמח צדק, וכן במאמרים שבספר "פלא הרמון" לרבי הלל מפאריטש. כמו כן פנינו לעיין במאמרי רבינו שאליהם מפנה הצמח צדק בהגהותיו. השתדלנו להבהיר ככל הניתן את מהלך הענינים שבמאמר וקישורם זה בזה.

זכות הראשונים על ביאור מאמרים מתורה אור ולקוטי תורה, נזקפת למערכת "חסידות מבוארת" שעל ידי "היכל מנחם". סדרת ספריהם על המועדים, שבת, תפילה ועוד, קנתה לה שם מפואר בקרב מבקשי תורת החסידות, ופתחה את שערי תורת רבינו לקהלים רחבים כ"י.

בסדרה שלפנינו הושם עיקר הדגש על בירור הביאור למהלך הענינים על אתר. בכל מאמר השתדלנו לכאור את המושגים שנזכרו ונתבארו בו, על פי העולה מהמבואר דוקא במאמר זה. עיקרון זה של כתיבת ביאור הצמוד למאמר שלפנינו עמד לנגד עינינו גם כאשר ביארנו על פי ההנחות האחרות. עשינו זאת כאשר היה

נראה שמניח אחד האריך ופירש במקום שבנדפס לפנינו בתורה אור ולקוטי תורה מצויים אותם הדברים עצמם בקיצור או ברמוז. אך במקום שהיה נראה שהדברים שבהנחה האחרת אינם עולים בקנה אחד עם נוסח המאמר שבאנו לבארו, פירשנו על פי הנראה מהנוסח שלפנינו, ואלו ואלו דברי אלקים חיים ומרועה אחד ניתנו.

*

מבנה הספר:

לכל פרשה הובא מאמר אחד. בדרך כלל הוא נבחר מתוך המאמרים המובאים בתורה אור ולקוטי תורה באותה פרשה, אך לעתים הובאו המאמרים מפרשיות אחרות, בהיותם קשורים אליה.

כדי להקל על הלומד לעמוד על מבנה המאמר וקישור הענינים שבו, חילקנו את המאמרים לפרקים, כאשר כל ענין בא בפרק לעצמו. חלוקה זו אינה זהה לחלוקת הפרקים שבמאמר המקורי, ובדרך כלל הפרקים בספרנו גם קצרים יותר.

תחילה מובא המאמר המקורי, בלי ביאור, אך בחלוקה לפרקים התואמת את החלוקה בביאור. כמו כן פתחנו את ראשי התיבות והוספנו פיסוק וחלוקה לפסקאות.

הגהות הצמח צדק שענינן ציון או תוספת (גם אלו שנדפסו בלקוטי תורה שלא במוסגר בחצאי עיגול או ריבוע) לא נתפרשו בביאורנו, והן הובאו בפני עצמן בשולי המאמר שבתחילת כל פרשה. ההכרעה מה נכלל בגוף המאמר ומה נדון כהגהה נעשתה על פי השוואה עם שאר ההנחות, ועל פי שיקול דעת העורכים, וכבר נאמר "שגיאות מי יבין".

לאחר המאמר המקורי מובא תקציר המאפשר ללומד לקבל תמונה כללית של הנושא הנדון בו.

בהמשך מובא המאמר המבואר, כאשר כל פסקה מגוף המאמר באה באותיות מודגשות ולאחריה בא הביאור. גם כאן פתחנו את ראשי התיבות והוספנו פיסוק וחלוקה לפסקאות, וכן אלפי מראי מקומות, הערות וציונים הבאים בשולי הגליון.

גם במאמר המבואר צוינו הגהות הצמח צדק באותיות לפי סדר א-ב.

בפתיחת הביאור בכל מאמר צוין בשולי הגליון תאריך אמירתו. כן פורטו שם המקורות העיקריים שעליהם מיוסד הביאור, וגם במהלך המאמר צוין להם בדרך קצרה (כגון: תקס"ט, אור התורה, פלח הרמון וכדומה).

לתועלת הלומדים צוינו בפתח הספר מאמרים לפרשיות השבוע מתורה אור ולקוטי תורה שלא הובאו בסדרה זו ונתבארו בספרי "חסידות מבוארת".

*

מפעל זה של ביאור מאמרי רבינו הזקן על פרשיות התורה קם ביוזמתו של הרב לוי געלב שהתחיל בכתיבת ביאור למאמרים, ובשיתוף פעולה עם מכון "לעבדך באמת" הצטרפו למערכת הרב משה גוראריה, הרב חיים זקס והרב משה לינק. המאמרים נערכו מחדש בתוספת ביאורים ופורסמו בשנים האחרונות בקונטרסים שבועיים, ושמש נודע לתהילה בקרב אלפי לומדים.

בעבודת ההכנה לספר זה עברו כל המאמרים עריכה מחודשת, נוספו ביאורים רבים וכן מאמרים חדשים שלא נתבארו בעבר, סגנון הכתיבה עבר ליטוש ודקדוק ותוקנו טעויות רבות. בעבודה זו השתתפו גם הרב אברהם וולף והרב מנחם ברוד (שערך גם את תקצירי המאמרים).

תודתנו נתונה להרב אליהו מטוסוב, חבר מערכת "אוצר החסידים", שסייע בכירור ענינים מתוך הנחות ממאמרי רבינו שעדיין לא ראו את אור הדפוס. תודתנו לחברי מערכת "חסידות מבוארת" - מכון אליעזר יצחק" ובפרט הרב יעקב ליב אלטיין שהיה לנו לעיניים בכל ענין, וכן הרב דוד משה מייזליש והרב ישראל שטערן שעמדו לימין המערכת בכל עת. תודה מיוחדת להרב יוסף יצחק מינץ, שליח כ"ק אדמו"ר זי"ע במדינת קליפורניה שסייע בעדנו רבות. זכות הרבים תלויה בהם.

יהי רצון שהוצאת ספר זה לאור והלימוד בו ימהרו את ביאת משיח צדקנו, וכתשובתו לשאלת הבעל שם טוב "אימת אתי מר": "בזאת תדע, בעת שיתפרסם למודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה. . אז יכלו כל הקליפות ויהיה עת רצון וישועה".

ספריית מעיינותיך

מכון לעבדך באמת

- פרשת בראשית**

סוד חטא עץ הדעת

ד"ה ויאמר הוי' אלקים [תורה אור ה, ג - ו, א] 13

ביאור המאמר 21
- פרשת נח**

תפילת בעלי עסק

ד"ה מים רבים לא יוכלו לכבות וגו' [תורה אור ח, ג - ט, ג] 37

ביאור המאמר 47
- פרשת לך לך**

ירידת אברהם למטה והעליה שעל ידה

ד"ה הנה אברם כו' [תורה אור יא, א-ג] 69

ביאור המאמר 75
- פרשת וירא**

אור אין סוף מתאחד עם עשר הספירות

ד"ה פתח אליהו [תורה אור יג, ג - יד, ד] 89

ביאור המאמר 99
- פרשת חיי שרה**

הירידה למטה מביאה את העליה הגדולה ביותר

ד"ה ויצא יצחק [תורה אור יז, א-ב] 131

ביאור המאמר 137
- פרשת תולדות**

עבודת אברהם, יצחק ויעקב

ד"ה אלה תולדות יצחק וגו' [תורה אור יז, א-ד] 147

ביאור המאמר 153
- פרשת ויצא**

רמזי הליכתו של יעקב לחרן

ד"ה ושבתי בשלום [תורה אור כא, א-ד] 165

ביאור המאמר 173

בראשית

סוד הטא עיץ הדעת

ד"ה ויאמר הוי' אלקים [תורה אור ה, ג - ו, א]

פרק א

ויאמר ה' אלהים, הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, ועתה פן ישלח ידו כו'. יש להבין, א' מהו שעל ידי עץ הדעת נפקחו עיניהם להיות כאלקים יודעי טוב ורע. וגם מה שאמר ה' אלקים ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם, ומה איכפת לו בזה, הרי מה שצוה אותו שלא לאכול הוא גם כן כדי שלא ימות. ועוד והוא העיקר, מאין ידע הנחש מזה אשר ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם, שלפי האמת כן הוא. ואם אדם ששמע הציווי מהקב"ה לא הכיר בזה, רק כפשוטו שאמר לו ה' אלהים כי ביום אכלך ממנו מות תמות, והנחש לא נזכר כלל ששמע הציווי הזה, וגם אם שמע כשנצטווה אדם, מאין היה בו בינה יתירה להבין דבר מתוך דבר יותר מהאדם עצמו, אם לא שנאמר שגבוה הוא מהאדם. וכל זה פלאי.

פרק ב

הנה, תחלה יתבאר מה שכתוב האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, שהוא מאמר ה' להמלאכים, ומשמע שלמעלה יודעים את הטוב ואת הרע גם שניהם. אבל מכל מקום אינן מעורבים זה בזה, כי גלוי וידוע שזה טוב וזה רע, ומובדל הרע מן הטוב, אף על פי שידוע שם הטוב ורע. מה שאין כן בחינת עץ הדעת טוב ורע, היינו בחינת תערובת הטוב עם רע, שהרע יונק מהטוב והטוב מהרע והיו לאחדים. וצריך

להבין דהרי פירוש עץ הדעת טוב ורע היינו לשון ידיעה, ואם כן למה נעשה תערובת טוב ורע מחמת הדעת בטוב ורע, הלא למעלה גם כן ידוע הטוב ורע.

אך ההפרש בזה הוא ענין ההפרש בין מקיף לפנימי. כי בחינת ידיעת הטוב ורע שלמעלה, היא בבחינת מקיף בלבד, ולכן יכול להיות הבדלה בין טוב לרע, שידע את הרע ולא יחליפנו ולא ימירנו בטוב ח"ו. כענין שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך, שאף על פי שהיא בהיכלי מלך, אבל יודע הוא ומכירה ששממית היא. ויש הבדלה בין טוב לרע, כמאמר המבדיל בין קודש לחול, והיינו מצד שידע טוב ורע בבחינת מקיף עליהם, ולכן אינם מתערבים יחד. וכענין בחינת לבונה זכה שבי"א סממני הקטורת, שהעשרה סממנים הם י' נצוצי קדושה המובלעים בקליפות, והי"א היא לבונה, היא בחינת מקיף עליהם, ואינה מתלבשת בפנימיותם. (ולבונה היא גם כן חיות להם, אבל לפי שהחיות הזוהר שהיא מחיה אותם הוא רק על ידי שהיא בבחינת מקיף בלבד עליהם, על כן אינה מתערבת עמם כלל, וכולה טוב). והנה, המקיף הוא גם דוחה את החיצונים, כנראה בציור האילן שבפרד"ס במקיפים ופנימיים שמעמד ומצב הקליפות אחוריהם אל המקיף כו'. מה שאין כן בחינת עץ הדעת טוב ורע הוא בחינת פנימי, ואז הטוב מעורב עם הרע ממש.

וזהו שכתוב הן האדם היה כאחד ממנו, פירוש שהוא היה גם כן כאחד ממנו. פירוש, כמו שבבחינת אחדות, דהיינו למעלה, ידוע הטוב ורע, כן היה גם הוא על ידי שטעם מעץ הדעת המעורב טוב ורע. אבל לו הדבר מזיק. כי הרי האדם הוא מבחינת פנימיות, ומיד שידע הוא מן הרע על ידי שטעם מעץ הדעת הרי יתערב עמו, ויהיה הוא ממש מעורב ברע, לא כמו שהוא למעלה, שאף על פי שידועים גם את הרע, מכל מקום מובדל הוא ומרוחק מן הטוב ואין לו התקרבות כו', לפי שהוא בבחינת מקיף. אבל האדם שהוא מבחינת פנימי, כשידע גם הוא מן הרע אזי יתערב הוא גם הוא ממש עם הרע, כי בבחינת פנימיות אי אפשר להיות כל כך מובדל הרע, כנ"ל.

ואז הוא קשה מאד להפריד את הרע, אלא מלחמה עצומה היא, ולאם מלאם יאמץ, פעמים זה גובר ופעמים שכנגדו גובר. כאשר מצאנו ראינו בנשמות ישראל מראש הדורות עד עתה, שהיו כמה עתים משונים, פעמים בדור אחד היו נשמות שבמעלה עליונה ונצחו את הרע, ובדור אחר היו רשעים גדולים שגבר הרע מאד. והיינו כי כולם נמשכים מאדם הראשון, והיה בו גם כן שינויים אלו, פעמים גבר הוא, ופעמים גבר הרע עליו. וכל זה היה לפי שהוא בבחינת פנימיות, ומיד שידע מן הרע נתערב עמו ממש, ואם כן הוא מלחמה גדולה וקשה להפרידו מאד, אלא עת כך ועת כך כנ"ל. וכן גם על פי פשוט, שמקודם היו ערומים והיו עסוקים בתשמיש להוליד בנים ולא יתבוששו, כמו שהיו אוכלים ושותים, כי מצות ה' היא, ולא היו יודעים כלל

שיש תאוה בזה. אבל אחר שאכל עץ הדעת, וידעו שיש תאוה בזה, אזי קשה לפרוש כו'. ולכן לא רצה הקדוש ברוך הוא שיטעם האדם מעץ הדעת, כי לו הדבר מזיק כנ"ל, והיה רוצה שלא ידע ממציא את הרע כלל, ויהיה כולו קדוש, ולא רצה להכניסו במלחמה עצומה הזאת.

פרק ג

אבל אחר שכבר טעם מעץ הדעת ונתערב ברע, אז אמר פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם. פירוש, שחשש עוד, מעתה שכבר נתערב ברע, ולקח גם מעץ החיים ששרשו מבחינה שלמעלה מהשבירה, שמשם הוא שהיה התחלת המיתה והתהוות עץ הדעת טוב ורע, מה שאין כן מה שלמעלה מהשבירה הוא עץ החיים, ואם יאכל גם ממנו, וחי לעולם. פירוש כי הרי באמת בבחינה זו נאמר אם צדקת מה תתן לו^א ורבו פשעיך מה תעשה לו, ואם כן, אף שמעורב ברע, הרי גם אם רבו פשעיך כו', ויכול להיות וחי לעולם. ואז גם הרע שבו יהיה לו קיום לעולם, מאחר שהוא בבחינת פנימיות והרע מעורב כו' ואי אפשר לו להפרידו מעליו, אם כן כשיהיה הוא חי לעולם אזי גם הרע שבו יהיה לו קיום לעולם, וזהו היפך הכוונה, שהרי צריך להיות בלע המות לנצח, שיהיה ובערת הרע, כמאמר והרשעה כולה בעשן תכלה, שזה יהיה לימות המשיח, כי בכל משך הגלות הוא עת הבירורים והפרדת הרע.

והיינו על ידי בחינת חכמה, דבחכמה אתברירו להפריד הרע מהטוב. ולכן נקראת החכמה דין. שלא כמו שדימו המקובלים הראשונים שהחכמה כולה חסד שהרי היא מקור חסד, והחייט המציא שיש בה גם כן דין, ושבחו האר"י ז"ל, שכך מבואר בזוהר באדרא כחמרא דשקיט ושכיך על דורדייא כו'. כי מאחר שיש בירורים להפריד הרע, וזהו על ידי גבורות. ועל זה נאמר^ב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה, שגם היסורים שהם לתועלת העברת הרע הוא מבחינת י"ה. וכידוע, שהיסורים הם לתועלת הפרדת הרע. כי הקליפות נמשלים לעלוקה שכשמוצצת דם אזי מיד מתה, וזהו שכתובי לעלוקה שתי בנות. וזהו גם כן ענין שעיר המשתלח, וכך וישלח יעקב וגו' מנחה לעשו אחיו עזים מאתים כו', שבזה שנותן לו חלקו הוא מפרידו. וכך צריך להיות לאחר שכבר

א. איוב לה, יז.

ב. תהלים צד, יב.

ג. משלי ל, טו.

תוכן המאמר

ידיעת הרע למטה והידיעה למעלה

המאמר מבאר את משמעותו של חטא עץ הדעת ואת השינוי שנתחולל באדם ובעולם על ידי החטא, דבר ששינה מן היסוד את כל מהות עבודת האדם בעולם.

המאמר נפתח בסדרת שאלות:

- (א) מה משמעות הדבר הנאמר בתורה שכאשר אדם וחווה אכלו מעץ הדעת נפקחו עיניהם להיות יודעי טוב ורע, ומה רע בידיעת הטוב והרע?
- (ב) מה פשר הנימוק לסילוק האדם מגן עדן, כדי שלא יאכל מעץ החיים ויחיה לעולם, והלוא זה היה רצונו של הקב"ה מלכתחילה - שהאדם יחיה לנצח ולא ימות?
- (ג) מניין ידע הנחש שעל ידי האכילה מעץ הדעת יזכו אדם וחווה ל"ונפקחו עיניכם"?

לשם הבנת הדברים צריך להבין את ענין ידיעת הטוב והרע כפי שהיא למעלה. הקב"ה אומר, שאחרי החטא האדם הוא "כאחד ממנו, לדעת טוב ורע". אמירה זו נאמרה למלאכים, ומכאן שאצל המלאכים קיימת ידיעת הטוב והרע, אך היא שונה במהותה מידיעת האדם, ולכן אכילת האדם מעץ הדעת היא דבר שלילי.

ההבדל בין שני סוגי הידיעה הוא, שידיעת הטוב והרע כפי שהיא למעלה אינה נתפסת בפנימיות והיא ידיעה חיצונית, שאין עמה התרגשות. לכן יש שם הפרדה ברורה בין הטוב והרע, ואין הם מתערבבים זה בזה. אבל ידיעת האדם שונה מידיעת המלאכים, וכאשר הוא יודע את הרע, הידיעה הזאת נתפסת בפנימיותו ומעוררת בו התרגשות, ואז הרע מתערבב עם הטוב וקשה להפרידו ממנו.

הקב"ה לא רצה שהאדם יצטרך לנהל את המלחמה הקשה עם הרע, ולכן אסר עליו לאכול מעץ הדעת, כדי שלא תהיה לו ידיעה של הרע ויהיה כולו קדוש. אבל האדם חטא בחטא עץ הדעת וחולל ערבוב בין הטוב לרע, הן בו עצמו הן בעולם כולו.

לכן אחרי החטא האדם סולק מגן העדן, כדי שלא יאכל מעץ החיים ויחיה לעולם. אמנם קודם לכן היה רצונו של הקב"ה שהאדם יהיה בגן העדן

ויחיה לעולם, אבל אחרי שהתערבבו בו הטוב והרע, נגזרה עליו מיתה, כי אם יחיה לנצח, גם הרע יקבל קיום נצחי.

בעקבות החטא נדרש האדם לעסוק ב"עבודת הבירורים", שבה מתבררים ניצוצות הקדושה מן הרע, ובהשלמת עבודה זו תבוא הגאולה.

אך כאן נשאלת שאלה: הלוא מציאות הרע קיימת בעולם, ובכל מקרה היא צריכה להתברר. איך היה נעשה הבירור הזה אם האדם לא היה חוטא?

ההסבר הוא, שאם האדם לא היה חוטא היה הבירור נעשה בדרך שונה לגמרי, לא על ידי מלחמה, אלא כאבוקה גדולה המושכת אליה את כל הניצוצות. וכשם שהיה בזמן בית המקדש הראשון, שהעמים הרחוקים, עד מלכת שבא, באו מאליהם אל שלמה. כך האדם היה יכול להיות כולו קדוש, ולהמצא בגן העדן ולעסוק בהוספת אורות אלקיים בעולם, עד שהרע היה כלה מעצמו. אבל אחרי החטא נדרש האדם לצאת מגן העדן ולרדת אל מקומו של הרע, ושם להלחם בו ולעסוק בבירורו.

הנחש, ששרשו הרוחני מעץ הדעת טוב ורע, ידע זאת, ולכן התאמץ להכשיל את האדם. הוא לא רצה שהאדם ישאר קדוש, בדרך השוללת לגמרי את קיומו של הרע. הוא העדיף שהטוב יתערבב עם הרע, ושהאדם יצטרך להלחם עם הרע. אמנם פעמים האדם ינצח את הרע, אך פעמים הרע יגבר, וכך יתקיים הרע זמן רב יותר, עד העברתו הסופית מן העולם בגאולה השלימה.

[ב'] וגם מה שאמר ה' אלקים "ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם", ומה איכפת לו בזה, הרי מה שצוה אותו שלא לאכול הוא גם כן כדי שלא ימות.

כאשר ה' ציוה את האדם שלא לאכול מעץ הדעת, אמר לוי: "כי ביום אכלך ממנו מות תמות", והיינו שזה טעם על איסור האכילה - כדי שהאדם לא ימות (חוץ מהטעם הנוסף, שאמר הנחש, שעל ידי האכילה יהיה האדם יודע טוב ורע).

ואם כן צריך ביאור, מדוע לאחר שאכל מעץ הדעת גירשו ה' מגן עדן, כדי שלא יאכל מעץ החיים ויחיה לעולם, והרי רצון ה' הוא שהאדם לא ימות.

ועל כרחק צריך לומר, שכל עוד אין לאדם ידיעת הטוב והרע (כמו שהיה קודם האכילה מעץ הדעת) אזי כדאי הוא שיחיה לעולם, ולכן הוזהר אז שלא לאכול מעץ הדעת כדי שלא ימות. אבל כאשר יש לאדם ידיעת הטוב והרע, אזי אין כדאי שיחיה לעולם, ולכן לאחר אכילת עץ הדעת גירשו ה' מגן עדן, כדי שלא יאכל מעץ החיים ויחיה לעולם. והדבר צריך ביאור.

פרק א

דקדוקים בפרשת אכילת האדם מעץ הדעת

"ויאמר* ה' אלהים, הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, ועתה פן ישלח ידו כו"¹.

[הנהגה הדקדוקים בסיפור מעשה זה רבו מאוד" (תורת חיים). להלן מפורטים כמה פרטים שאינם מובנים בפרשה זו בדרך הפשט].

יש להבין:

א' - מהו שעל ידי עץ הדעת נפקחו עיניהם להיות כאלקים יודעי טוב ורע.

מהכתובים עולה שקודם שהאדם ואשתו אכלו מעץ הדעת לא ידעו טוב ורע, ועל ידי אכילתם התחדשה בהם ידיעה זו. ויש להבין מדוע ידיעה זו היא דבר בלתי רצוי, שלכן נאסרה עליהם האכילה, "למה לא ירצה ה' בזה, ואדרבה מהראוי היה שיצוונו לאכול מעץ הדעת כדי שיפקחו עיניו ויהיה כאלקים, שהרי חפץ חסד הוא" (תורת חיים).

(* מאמר זה נאמר בשבת בראשית תקע"ב. הביאור שלהלן מיוסד על תורת חיים פרשתנו ל, א. וראה עוד אור התורה בראשית כרך ו תתרגו, א.

ועל פי הקדמה זו יבאר בסיום הפרק מדוע לא רצה ה' שתהיה באדם ידיעת טוב ורע:]:

הנה, תחלה יתבאר מה שכתוב "האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע", שהוא מאמר ה' להמלאכים, ומשמע שלמעלה יודעים את הטוב ואת הרע גם שניהם.

לאחר חטא עץ הדעת נאמר "ויאמר ה' אלקים, הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע". היינו שלאחר שהאדם אכל מן העץ, הוא יודע את הטוב והרע כשם שיודעים המלאכים.

[אך ידיעת האדם שונה מידיעת המלאכים. ידיעת הטוב והרע של המלאכים אין בה כל פגם ח"ו, וכפי שיבאר להלן:]

אבל מכל מקום אינן מעורבים זה בזה, כי גלוי וידוע שזה טוב וזה רע, ומובדל הרע מן הטוב, אף על פי שידוע שם הטוב ורע.

מה שאין כן בחינת "עץ הדעת טוב ורע"⁴ היינו בחינת תערובת הטוב עם רע, שהרע יונק מהטוב והטוב מהרע והיו לאחדים.

למלאכים ידוע ממצייאות הטוב והרע, היינו שידוע להם שדבר זה הוא טוב ודבר זה הוא רע, אבל הידיעה הזאת אינה יוצרת ערבוב בין הטוב והרע, אלא כל אחד ואחד מהם עומד לעצמו.

לעומת זה, ידיעת האדם בעניני הטוב והרע יוצרת ערבוב ביניהם. לכן ידיעה זו היא שלילית מאוד, כיון שאז הרע מתערבב עם הטוב ושוב הטוב אינו טוב גמור, "כמו תערובת סיגים בכסף, שהתערובת עושה לנקי

[ג'] ועוד, והוא העיקר - מאין ידע הנחש מזה אשר "ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם"³, שלפי האמת כן הוא.

ואם אדם ששמע הציווי מהקב"ה לא הכיר בזה, רק כפשוטו שאמר לו ה' אלהים "כי ביום אכלך ממנו מות תמות", והנחש לא נזכר כלל ששמע הציווי הזה, וגם אם שמע כשנצטווה אדם, מאין היה בו בינה יתירה להבין דבר מתוך דבר יותר מהאדם עצמו, אם לא שנאמר שגבוה הוא מהאדם. וכל זה פלאי.

כשהקב"ה ציוה את האדם שלא לאכול מעץ הדעת אמר לו שטעם האיסור הוא שלא ימות על ידי האכילה מהעץ. בציווי לא נזכר כלל שעל ידי האכילה מן העץ יהיה האדם יודע טוב ורע, ולכן האדם לא ידע מכך, והנחש הוא שחידש לו דבר זה.

"וזה דבר פלא ביותר, מאין היה יודע הנחש דבר זה, ומן האדם ואשתו נעלם דבר זה . . . ולפי הפשט הרי הנחש כיון אל הטעם האמתי" (תורת חיים). וכי הנחש היה חכם מן האדם, ודוקא הוא הבין מעצמו את הטעם הזה של הציווי, מה שהקב"ה לא גילה לאדם?!

פרק ב

ידיעת טוב ורע למעלה ולמטה

[בפרק זה יתבאר החילוק בין ידיעת הטוב והרע כפי שהיא למעלה (ידיעת המלאכים), ובין ידיעתו של האדם את הטוב והרע, ידיעה שנתחדשה על ידי חטא עץ הדעת, שידיעה זו היא בלתי רצויה.

4. פרשתנו ב, ט.

3. שם ג, ה.

ידיעה זו שלמעלה במציאות הרע היא כענין הכתוב "שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך". כלומר, השממית (עכביש) קיימת גם בהיכל המלך והמלך יודע על קיומה, אבל ידיעה זו אינה מותירה עליו רושם, אלא היא באופן שדעתו מקיפה על העכביש, בלי התלבשות והתפעלות מידיעה זו.

ויש הבדלה בין טוב לרע, כמאמר⁶ "המבדיל בין קודש לחול", והיינו מצד שיודע טוב ורע בבחינת מקיף עליהם, ולכן אינם מתערבים יחד.

כאשר הידיעה היא בדרך מקיף אזי הטוב והרע נשארים נפרדים ואינם מתערבים זה בזה, שהרי בעצם הם ענינים מובדלים לגמרי. (ולהלן יתבאר שהערבוב הוא רק כאשר הם ידועים בידיעה פנימית כידיעת האדם, כי כאשר הטוב והרע מורגשים בפנימיות, באותם כלי השגה והרגשה של האדם, אזי הם מתערבים יחד).

וכענין בחינת "לבונה זכה" שבי"א סממני הקטורת, שהעשרה סממנים הם י' נצוצי קדושה המובלעים בקליפות, והי"א היא "לבונה", היא בחינת מקיף עליהם ואינה מתלבשת בפנימיותם.

(ולבונה היא גם כן חיות להם, אבל לפי שהחיות הזוה שהיא מחיה אותם הוא רק על ידי שהיא בבחינת מקיף בלבד עליהם, על כן אינה מתערבת עמם כלל, וכולה טוב).

עשר הספירות של עולם הקדושה הן במספר עשר דוקא, וכיון ש"זה לעומת זה עשה אלקים" יש גם בעולם הקליפות

שיהיה גם הוא בערך הסיג... כי מעורב הכל" (תורת חיים).

וצריך להבין: דהרי פירוש "עץ הדעת טוב ורע" היינו לשון ידיעה, ואם כן למה נעשה תערובת טוב ורע מחמת הדעת בטוב ורע, הלא למעלה גם כן ידוע הטוב ורע.

ואולם דבר זה עצמו דורש ביאור: מדוע ידיעת האדם דוקא יוצרת ערבוב בין הטוב והרע, בעוד ידיעת המלאכים את "עץ הדעת טוב ורע" אינה מחוללת ערבוב כזה.

אך ההפרש בזה הוא ענין ההפרש בין מקיף לפנימי.

כי בחינת ידיעת הטוב ורע שלמעלה היא בבחינת מקיף בלבד, ולכן יכול להיות הבדלה בין טוב לרע, שידע את הרע ולא יחליפנו ולא ימירנו בטוב ח"ו.

הידיעה שלמעלה ממציאות הרע היא בבחינת מקיף, "ולא שמתלבשת המחשבה במהות אותו הדבר להיות מתפעל מידיעה זאת" (תורת חיים). והוא כמשל מי שיודע על קיומו של דבר מסוים, אבל דעתו אינה מלובשת בו בפנימיות. כלומר, הוא אינו יורד במחשבתו אל הדבר הידוע, אלא נשאר במציאותו העצמית, מובדל ומרום ממנו ומקיף עליו מלמעלה, וממילא אינו חש אותו ואינו משתנה ומתפעל על ידי ידיעה זו.

כענין "שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך"⁵, שאף על פי שהיא בהיכלי מלך, אבל יודע הוא ומכירה שמממית היא.

6. נוסח ברכת הבדלה.

7. קהלת ז, יד. וראה תניא פרק ו.

5. משלי ל, כח.

מה שאין כן בחינת עץ הדעת טוב ורע הוא בחינת פנימי, ואז הטוב מעורב עם הרע ממש.

ידיעת האדם שנתחדשה על ידי אכילת עץ הדעת אינה כמו ידיעת המלאכים, שהיא בבחינת מקיף, אלא היא בבחינת פנימי, "שבא הענין של הידיעה בעצמותו ממש בבחינת מורגש בכלי המוח או הלב" (תורת חיים).

ההבדל בין שני אופני הידיעה, יובן יותר בהקדמת ההבדל שבין ידיעת ילד קטן וידיעת אדם גדול בדברים כמו ממון או כבוד. ידיעת הילד היא בבחינת מקיף, "שאינו בלבו ומוחו הרגשת תאוות הממון והכבוד, לא מיניה ולא דוגמתו, והגם שהתינוק יודע לומר בפיו ענין הממון והכבוד לא נקרא זה ידיעה כלל" (תורת חיים) - זו ידיעה בעלמא שהוא יודע מעצם קיומו של הדבר, אבל הרגשת הדבר אינה חודרת בו. לעומת זה, באדם מבוגר, ידיעתו בעניני ממון וכבוד מעוררת בקרבו תאוה ותשוקה להשיגם.

כך הוא בכל ידיעה של האדם בדבר תאוה מסוים - האדם חש את התאוה ובכך היא נעשית חלק ממנו, ו"אז הטוב מעורב עם הרע ממש".

ונמצא, שידיעת האדם שבבחינת "עץ הדעת" היא באופן שעל ידה מתערבב הרע באדם עצמו. ידיעה כזאת אינה רצויה, ולכן האדם נצטווה שלא לאכול מן העץ.

וזהו שכתוב "הן האדם היה כאחד ממנו", פירוש שהוא היה גם כן כאחד ממנו.

פירוש, כמו שבבחינת אחדות - דהיינו למעלה - ידוע הטוב ורע, כן היה גם הוא על ידי שטעם מעץ הדעת המעורב טוב ורע. אבל לו הדבר מזיק.

אף שהמלאכים למעלה יודעים טוב ורע,

עשרה כחות טמאים, המכונים⁸ "עשר כתרין דמסאבותא", וגם החיות האלקית המובלעת בקליפה מתחלקת ל"י ניצוצין".

ואולם, לא כל החיות האלקית המחיה את הקליפות מתלבשת בהן בפנימיות ומתאחדת עמן, ואדרבה, עיקר חיותן הוא ממדרגה של קדושה שאינה נכנסת בהן בפנימיות אלא עומדת בבחינת מקיף עליהן.

ענין זה נרמז בי"א סממני הקטורת, שהם במנין י"א ולא י', ככל עניני קדושה, כי י' הסממנים הם כנגד הניצוצות המובלעים ב"כתרין" של הקליפות, ואילו ה"לבונה זכה" היא כנגד הבחינה הי"א, שהיא המחיה את הקליפות בדרך מקיף ואינה מתערבבת בהן, ולכן נשארת "זכה" בלי כל תערובת רע.

והנה, המקיף הוא גם דוחה את החיצונים, כנראה בצירוף האילן שבפרד"ם במקיפים ופנימיים שמעמד ומצב הקליפות אחוריהם אל המקיף בו.

לא זו בלבד שהמקיף אינו מתערבב עם הרע, אלא עוד זאת שהוא דוחה את הרע. וזהו שמצאנו בספרי קבלה¹⁰ שעמידת הקליפות היא באופן ש"אחוריהם אל המקיף", וזאת מפני שהקליפות אינן יכולות להביט בו, כיון שהוא דוחה אותן.

ועתה יבאר את ענין ידיעת הטוב והרע למטה, אצל האדם:

8. ראה עץ חיים שער יא (שער המלכים) פרק י.

9. מבואר בכמה מקומות שהניצוצות המתלבשים בקליפות ומתאחדים עמן - אורם שוקע וכבה, ואין בו כדי להחיות.

10. לעת עתה לא מצאנו ענין זה בספר הפרדס לרמ"ק. וראה עץ חיים שער מב פרקים ג. יג. משנת חסידים מסכת מעמד הקליפות פרק א.

הרי כשהוא משיג בדעתו דבר תאוה רעה, אין הוא יכול להשאר מובדל מן הדבר, באופן שהרע לא יתאחד עמו.

ואז הוא קשה מאד להפריד את הרע, אלא מלחמה עצומה היא; "ולאם מלאם יאמץ"¹², פעמים זה גובר ופעמים שכנגדו גובר.

כאשר האדם יודע את הרע והרע מורגש בו ומתערבב עם הטוב שבו, אזי עבודת ה' נעשית בקושי גדול, כי עליו לגבור על הרע שנכנס לתוכו ולפעול שהטוב ישלוט עליו, וזו מלחמה עצומה.

כאשר מצאנו ראינו בנשמות ישראל מראש הדורות עד עתה, שהיו כמה עתים משונים, פעמים בדור אחד היו נשמות שבמעלה עליונה ונצחו את הרע, ובדור אחר היו רשעים גדולים שגבר הרע מאד.

והיינו כי כולם נמשכים מאדם הראשון¹³, והיה בו גם כן שינויים אלו, פעמים גבר הוא, ופעמים גבר הרע עליו.

כל נשמות ישראל נמשכות מנשמת אדם הראשון. ולכן, כשם שבאדם הראשון נעשתה תערובת טוב ורע על ידי עץ הדעת, ואז פעמים גובר הטוב ופעמים הרע, כך גם בנשמות ישראל שבכל הדורות - יש תקופות שבהן הטוב גובר על הרע ואז הם צדיקים, ויש תקופות שבהן הרע גובר על הטוב ואז הם רשעים.

וכל זה היה לפי שהוא בבחינת פנימיות, ומיד שידע מן הרע נתערב עמו ממש,

וכנאמר "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע", הנה בידיעת המלאכים למעלה אין כל פגם, אך ידיעת האדם בטוב ורע כמותם היא ענין בלתי רצוי¹¹.

כי הרי האדם הוא מבחינת פנימיות, ומיד שידע הוא מן הרע על ידי שטעם מעץ הדעת הרי יתערב עמו, ויהיה הוא ממש מעורב ברע,

לא כמו שהוא למעלה, שאף על פי שיודעים גם את הרע, מכל מקום מובדל הוא ומרוחק מן הטוב ואין לו התקרבות בו, לפי שהוא בבחינת מקיף,

אבל האדם שהוא מבחינת פנימי, כשידע גם הוא מן הרע אזי יתערב הוא גם הוא ממש עם הרע, כי בבחינת פנימיות אי אפשר להיות כל כך מובדל הרע, כנ"ל.

כאמור, ידיעת המלאכים היא בבחינת מקיף, ולכן גם בידיעתם את הרע הם מובדלים ומרוחקים ממנו ואין הוא מורגש בהם; לעומתם, האדם, שידעתו היא פנימית,

11. במאמר כאן מבואר "כאחד ממנו" - "כמו בבחינת אחדות". והיינו, שמצד אחד ידיעת האדם היא כמו הידיעה שלמעלה ("בחינת אחדות"), שם ידוע הן הטוב הן הרע, אך מצד שני זה רק "כמו" במקום האחדות, ולא באותו אופן של ידיעה ממש, "ואין הכוונה כמה שכתוב 'כאחד ממנו' רק בענין ידיעת טוב ורע בלבד, אבל לא כאחד ממנו ממש שהוא בבחינת מקיף, אלא אדרבה בבחינת אור פנימי" (תורת חיים).

כלומר, במקום האחדות האמתית, בעולמות העליונים, שבהם מורגשת האמת שה' אחד ואין עוד מלבדו, ידיעת הרע היא באופן שרחוקים ומובדלים ממנו; מה שאין כן ידיעת האדם בטוב ורע אינה בדרך זו, והדבר הרע נקלט ומורגש בו, ולכן "לו הדבר מזיק".

12. תולדות כה, כג וברש"י שם.

13. ראה טעמי המצות לר"ח ויטאל פרשת קדושים. דרך מצותיך כח, א ואילך.

יאכל מעץ הדעת, אף שלכאורה על ידי זה יגיע למעלה גדולה - להיות כאלקים יודעי טוב ורע.

אמנם, על פי מה שנתבאר עד כאן, הדבר מובן היטב:]

ולכן לא רצה הקדוש ברוך הוא שיטעם האדם מעץ הדעת, כי לו הדבר מזיק כנ"ל, והיה רוצה שלא ידע ממצייאת הרע כלל, ויהיה כולו קדוש, ולא רצה להכניסו במלחמה עצומה הזאת.

הקב"ה ציוה על האדם שלא לאכול מן העץ, כדי שלא תהיה לו כל הרגשת רע ותאוה, ואז עבודת ה' שלו תהיה בנקל, כאשר "כולו קדוש" ואינו צריך להלחם עם הרע שבקרבו ולהתגבר עליו. "וזהו חסד וחמלת ה' על האדם במה שהזהירו על נפשו שלא יאכל מעץ הדעת, כדי שיהיה בחינת הטוב מובדל לגמרי מן הרע" (תורת חיים).

פרק ג

ביאור הכתוב "ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים"

[בפרק הקודם נתבאר ענין ידיעת האדם שעל ידי "עץ הדעת טוב ורע", שידיעת הרע מתאחדת עמו וגורמת שיהיה בו ערבוב של הטוב עם הרע.

על פי זה ימשיך ויבאר בפרק זה מה שדייק בתחילת המאמר: "שאמר ה' אלקים ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם, ומה איכפת לו בזה, הרי מה שצוה אותו שלא לאכול הוא גם כן כדי שלא ימות".

אולם על פי מה שנתבאר בפרק הקודם יתבאר הענין היטב: אכן רצון ה' הוא שהאדם יחיה לעולם, אבל זה כפי שהאדם היה לפני חטא עץ הדעת, שלא היה מעורבב בו הרע, אבל לאחר חטא עץ

ואם כן הוא מלחמה גדולה וקשה להפרידו מאד, אלא עת כך ועת כך כנ"ל.

כאשר הרע מעורבב באדם נדרשת מלחמה עצומה להגביר את הטוב על הרע. וזה החסרון הגדול שבידיעה שנתחדשה על ידי חטא עץ הדעת.

וכן גם על פי פשוט, שמקודם היו ערומים והיו עסוקים בתשמיש להוליד בנים ולא יתבוששו¹⁴, כמו שהיו אוכלים ושותים, כי מצות ה' היא, ולא היו יודעים כלל שיש תאוה בזה.

ענין זה שלפני אכילת עץ הדעת לא היתה כל תאוה והתפעלות מן הרע, מוכח גם בפשטות הכתובים, ממה שמסופר שקודם האכילה מן העץ היו האדם ואשתו ערומים ולא התביישו כלל.

כלומר, אף שגם לפני כן ידעו את המציאות שהם ערומים, בכל זאת לא היה מורגש אצלם שיש בזה בושה, "גם שהיו רואים את עצמם ערומים, לא היו יודעים ומרגישים דבר זה שהערום הוא דבר בוש" (תורת חיים), וגם כאשר "היו עסוקים בתשמיש להוליד בנים" לא היתה להם בכך תאוה, ועשו זאת רק כדי למלא את ציווי ה' "פרו ורבו". ולכן לא התביישו בכך, כשם שהאדם אינו מתבייש שיראוהו אוכל ושותה אם אין אכילתו בתאוה אלא לצורך קיומו.

אבל אחר שאכל עץ הדעת, וידעו שיש תאוה בזה, אזי קשה לפרוש בו.

[ועל פי כל זה יבאר מה שדייק בפרק הקודם: "יש להבין מהו שעל ידי עץ הדעת נפקחו עיניהם להיות כאלקים יודעי טוב ורע". כלומר: למה ה' לא רצה שהאדם

14. בראשית שם, כה וברש"י שם ג, א.